

Doskonalenie jakości usług przewodnickich w dobie pandemii

Doskonalenie jakości usług przewodnickich w dobie pandemii

redakcja naukowa
Tomasz Lesiów

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2023

Recenzja naukowa

Beata Meyer

Redakcja wydawnicza

Aleksandra Śliwka

Korekta

Barbara Łopusiewicz

Skład i łamanie

Beata Mazur

Projekt okładki

Beata Dębska

Na okładce wykorzystano zdjęcia z zasobów Adobe Stock

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

**Doskonała
Nauka**

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu „Doskonała Nauka” w roku 2023. Numer umowy MONOG/SP/0146/2023/01, kwota finansowania 24 365 zł

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2023

Nota copyright obowiązuje do 31 lipca 2024 roku. Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy.

Od 1 sierpnia 2024 roku publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

ISBN 978-83-67400-60-2 (dla wersji papierowej)

ISBN 978-83-67400-61-9 (dla wersji elektronicznej)

DOI: 10.15611/2023.61.9

Cytuj jako: Lesiów, T. (red.). (2023). *Doskonalenie jakości usług przewodnickich w dobie pandemii*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wprowadzenie	9
--------------------	---

Część 1

Wiedza żywieniowa dotycząca turystyki/ Nutritional Knowledge Concerning Tourism	15
1. Tourism Focused on Vegans and Vegetarians/ Turystyka skierowana do wegan i wegetarian (<i>Malgorzata Agnieszka Jarossová, Elena Kašťáková</i>).....	17
2. Zróżnicowanie możliwości wykorzystania herbaty w turystyce/ Diversifying the Possibilities of Tea Use in Tourism (<i>Ewa Czarniecka-Skubina</i>)	33
3. Grzybobranie jako forma sylwaturystyki, czyli co wiemy o grzybach?/ Mushroom Picking as a Form of Sylvatourism, or What We Know about Mushrooms? (<i>Maria Śmiechowska, Joanna Newerli-Guz</i>)	47
4. Polski karp innowacyjnie/ Polish Carp in an Innovative Way (<i>Grzegorz Tokarczyk, Grzegorz Bienkiewicz, Tomasz Krzywiński</i>)	60
5. Ocena jakości sensorycznej i stopnia akceptacji nowych produktów kuchni <i>fusion</i> z kiszonych warzyw i owoców/ Assessment of the Sensory Quality and Degree of Acceptance of New Fusion Cuisine Products with Fermented Vegetables and Fruits (<i>Grażyna Bortnowska</i>)	86
6. Czy produkty z dodatkiem nasion chia to dobry wybór dla turysty?/ Is Products with Chia Seed a Good Choice for a Tourist? (<i>Sylvia Przybylska, Piotr Przybylski</i>)	101
7. Zastosowanie szaławii do zwiększenia stabilności oksydacyjnej wybranych produktów z kategorii żywności wygodnej wykorzystywanej w turystyce/ The Use of Sage to Increase the Oxidative Stability of Selected Products from the Convenient Food Category Used in Tourism (<i>Agnieszka M. Hrebień-Filisińska, Adam Filisiński</i>)	116
8. Opakowania w branży turystycznej/ Packagin in Touristic Sector (<i>Anna Żbikowska, Małgorzata Kowalska</i>)	131

Część 2

Ograniczenia i nowe trendy w turystyce związane z COVID-19/ Restrictions and New Trends in Tourism Related to COVID-19	139
9. Nanoturystyka – nanomateriały i nanotechnologie w turystyce/ Nano-tourism – Nanomaterials and Nanotechnologies in Tourism (<i>Zenon Foltynowicz, Tomasz Lesiów</i>)	141

10. Importance of Internationalization of Small and Medium-Sized Enterprises and Family Businesses in the Development of Tourism in Slovakia/ Znaczenie internacjonalizacji MŚP i firm rodzinnych w rozwoju turystyki na Słowacji (*Elena Kašťáková, Malgorzata Agnieszka Jarossová*) 154
11. Dostosowania społeczne do potrzeb turystyki dostępnej/ Social Adjustments to the Needs of Accessible Tourism (*Aleksander Wolski*) 165

Część 3

- Wiedza o obiektach i trasach turystycznych/ Knowledge of Tourist Sites and Routes** 177
12. Witraże wrocławskich kościołów jako produkt turystyczny/ Stained Glass Windows of Wrocław Churches as a Tourist Product (*Danuta Lesiów, Martyna Michniewicz, Tomasz Lesiów*) 179
13. Barokowe kaplice grobowe i epitafia we wrocławskich kościołach/ Baroque Tomb Chapels and Epitaphs in Wrocław Churches (*Edmund Catus*) 210
14. Wrocław miastem św. Edyty Stein – patronki Europy/ Wrocław as the City of Edith Stein – Patroness of Europe (*Jolanta Malec*) 228
15. Bolesławiec jako produkt turystyczny/ Boleslawiec as a Tourist Product (*Witold Hermaszewski*)..... 249
16. Rewitalizacja pałacu kamienieckiego i jego przekształcanie w produkt turystyczny/ Revitalisation of Kamieniec Palace and Its Transformation into a Tourist Product (*Marcin Czerniec, Jerzy Organiściak*) 262
17. Zapomniane kościoły barokowe na ziemi kłodzkiej: Nowa Wieś i Różanka/ Forgotten Baroque Churches in the Kłodzko Region: Nowa Wieś and Różanka (*Witold Papierniak*) 279
18. Wybrane mosty i wiadukty Dolnego Śląska jako produkty turystyczne/ Selected Bridges and Viaducts of Lower Silesia as Tourist Products (*Jolanta Malec*) 291
19. Wpływ historycznej produkcji węgla drzewnego na szatę leśną Borów Dolnośląskich i możliwość turystycznego wykorzystania śladów po węglarzach/ Influence of Historical Charcoal Production on the Forest Cover of the Lower Silesian Forests and the Possibility of Tourist Use of Traces of Charcoal Makers (*Wojciech Mazur*) 321
20. Wybrane atrakcje turystyczne Przemyśla w aspekcie historii miasta/ Selected Tourist Attractions of Przemyśl in the Aspect of the City's History (*Maciej Oziembłowski, Michał A. Oziembłowski*) 331
21. Profesorowie i rektorzy wyższych uczelni związani z regionem kaliskim na przestrzeni wieków/ Professors and Rectors of Universities Connected with the Kalisk Region in the Space of the Centuries (*Andrzej Matysiak*) 354

22. Kijowskie muzea/ Kijev Musems (<i>Janusz Fuksa</i>)	374
23. Przejawy kultu św. Jana Nepomucena na przykładzie Czech i Polski/ Manifestations of the Cult of St. John of Nepomuk on the Example of Czech Republic and Poland (<i>Aneta Marek</i>)	393
24. Podróże lotnicze jako element turystyki powietrznej/ Air Travel as an Element of Air Tourism (<i>Bartosz Rozmund</i>)	412
25. Wpływ procesu aklimatyzacji na osiągnięcie sukcesu podczas ekspedycji wysokogórskiej/ Impact of the Acclimatization Process on Success During a Mountaineering Expedition (<i>Paweł B. Michalski</i>)	420
Zakończenie	429
Spis fotografii	430
Spis map	434
Spis rysunków	435
Spis tabel	436

Wprowadzenie

W prezentowanej monografii, podobnie jak w dwóch poprzednich, skupiono się na przedstawieniu możliwości doskonalenia jakości pracy przewodnickiej/pilockiej. W niniejszej książce kontynuowana jest realizacja celu, jakim jest wieloaspektowe podejście do doskonalenia kompetencji przewodnickich/pilockich i jego roli w promowaniu turystyki przyjazdowej i wyjazdowej. Ze względu na znaczne zmiany społeczno-ekonomiczne będące następstwem pandemii COVID-19, które nie ominęły również branży turystycznej, położono nacisk na zmiany w organizacji ruchu turystycznego i powstanie nowych trendów wynikających z ograniczeń dotyczących przemieszczania się.

Przewodnicy potwierdzają swoje kwalifikacje, zdając egzaminy po zakończeniu kursu przewodnickiego. Egzamin ma charakter teoretyczny i praktyczny. Od tego momentu rozpoczyna się proces nabywania doświadczenia i wykorzystania posiadanej wiedzy w konfrontacji z praktyczną pracą przewodnicką. Bazę wiedzy i umiejętności stale się wzbogaca, jeżeli systematycznie oprowadzamy grupy krajowych i zagranicznych turystów. Na bieżąco weryfikowany jest nasz repertuar zachowań. Stajemy się bardziej wszechstronni i elastyczni. Nabywamy tzw. miękkie kompetencje – lepiej radzimy sobie z ewentualnymi problemami interpersonalnymi. Potrafimy coraz lepiej różnicować potrzeby grup, dostosowując przekaz do ich wieku, wykształcenia, środowiska, z którego pochodzą, kultury itp.

Potrafimy też coraz lepiej kształtować nasze relacje z pilotami, kierowcami, jak również pracownikami gastronomii i hoteli. To, czy jesteśmy dobrymi przewodnikami, nieubłaganie weryfikuje rynek. Na dobrego przewodnika bowiem zawsze jest zapotrzebowanie. Biura turystyczne otrzymują informacje zewnętrzne o jego pracy od uczestników wycieczek oraz pilotów. Liczy się też współpraca przewodnika z pracownikami biura turystycznego.

Przewodnicy cały czas uzupełniają też swoją wiedzę teoretyczną, uczestnicząc czynnie w pracy kół lub klubów przewodnickich, jak też biorąc udział w aktywnościach Regionalnych Samorządów Przewodnickich. Pozwala to również pogłębiać relacje między samymi przewodnikami, kształtując środowisko przewodnickie i pogłębiając więzi interpersonalne.

Częste szkolenia i prelekcje są korzystne również ze względu na pogłębianie relacji z innymi przewodnikami w trakcie szkoleniowych wyjazdów, szkoleń w muzeach, podczas przygotowywania prelekcji itp.

Ważne są też emblematy przewodnickie. Sweter przewodnika górskiego jest czerwony z paskiem białym na prawym ramieniu. Wzór jest prosty, łatwy do dostrzeżenia i zapamiętania. Sweter jest ozdobiony jedynie blachą przewodnicką i/lub identyfikatorem.

Kolejną, coraz bardziej powszechną i docenianą formą podnoszenia kwalifikacji przewodnickich jest aktywny udział w konferencjach naukowych poświęconych szerokiemu spektrum tematycznemu, które w różnych okolicznościach mogą przyjąć w sukurs przewodnikowi w trakcie oprowadzania grup. Czynny udział to nie tylko uczestniczenie w konferencji, w dyskusjach plenarnych, ale także dzielenie się wiedzą na tematy, które stanowią efekt rozwijania swoich hobby przewodnickich czy możliwości wykorzystania swoich kompetencji naukowych. Oczywiście w dobie Internetu można w każdej chwili sięgnąć po wiele interesujących informacji. Jednakże specyfika tematyczna konferencji ułatwia dotarcie do takich, które są przemyślane, sprawdzone przez osoby mające wiedzę i doświadczenie turystyczne. Szersza i uporządkowana wiedza ułatwia też wyszukiwanie w przeglądarkach tego, co nas interesuje.

Ostatnia VII Konferencja Naukowo-Turystyczna, która miała miejsce w dniach 21-22 października 2022 r. na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu, była interesującym forum wymiany informacji na tematy turystyczne z perspektywy zarówno pracowników naukowych z różnych uniwersytetów w kraju i ze Słowacji, jak i samych przewodników, należących do różnych klubów i kół przewodnickich, a także osób niezrzeszonych. Tematyka konferencji dotyczyła:

- pogłębienia wiedzy z zakresu żywności i żywienia,
- zwiększenia kompetencji w zakresie wybranych obiektów turystycznych,
- obsługi grup o specjalnych potrzebach,
- nowych trendów w turystyce zainicjowanych przez sytuacje ograniczenia ruchu turystycznego wskutek pandemii.

W naukowych tekstach, które w większości znalazły się w niniejszym opracowaniu, skoncentrowano uwagę na następujących zagadnieniach: wiedzy żywieniowej dotyczącej turystyki, nowych trendach w przewodnictwie, społecznych uwarunkowaniach realizowania turystyki, wiedzy o obiektach, stylach architektonicznych, życiorysach świętych czy sławnych ludzi kreujących naukę i kulturę na danym obszarze.

W pierwszej grupie znalazły się najnowsze informacje dotyczące:

- turystyki skierowanej do wegan i wegetarian – wskazano kraje europejskie, w których znajduje się najwięcej wegańskich i wegetariańskich restauracji, wybrane biura podróży obsługujące wegańskich i wegetariańskich konsumentów oraz podano przykłady wegańskiego/wegetariańskiego menu oferowanego przez firmy transportowe podczas podróży koleją, samolotem i statkiem. Ma to na celu ułatwienie im zaplanowania podróży, jej przebiegu oraz odpoczynku;

- właściwości zdrowotnych i sensorycznych herbaty, zwyczajów i możliwości jej zastosowania w turystyce, w kontekście nie tylko jej spożywania, zwyczajów związanych z jej serwowaniem i rytuałami parzenia herbaty w różnych krajach, ale także odwiedzin miejsc uprawy herbaty, miejsc jej przetwarzania, festiwali oraz muzeów;
- roli i znaczenia oraz wartości dietetycznej i zdrowotnej grzybów leśnych dziko rosnących w kontekście grzybobrania – należącego do lubianych form sylwaturystyki. Obiecujące jest wykorzystanie wyizolowanych z grzybów składników, m.in. do otrzymywania leków i suplementów diety (związki bioaktywne, działanie prebiotyczne polisacharydów oraz działanie przeciwnowotworowe) oraz do otrzymywania nowych mieszanek przyprawowych, które wyeliminują syntetyczne substancje wywołujące efekt umami;
- wzbogacenia oferty produktów z mięsa ryb słodkowodnych, przede wszystkim karpia – cennego surowca pod względem odżywczym i żywieniowym, łatwych i wygodnych w spożyciu (*convenience food*), a do tego modnych (np. technologia *sous vide*, „w próżni”), gotowych do bezpośredniego spożycia (*ready-to-eat food*). Można tu wyróżnić przekąski, takie jak chipsy z dodatkiem mięsa karpia, ciasteczka rybne, „słone” paluszki, żywność hybrydową, np. burgery rybno-roślinne z dodatkiem boczniaka ostrygowatego, jak też konserwy, np. tradycyjny paprykarz szczeciński;
- nowych kiszonych produktów kuchni *fusion*, które przygotowuje się na wzór koreańskiego *kimchi*, z użyciem warzyw i owoców tradycyjnie spożywanych w Polsce;
- wykorzystania zalecanego dodatku nasion chia do produkcji innowacyjnych produktów mogących znaleźć uznanie wśród turystów – nie tylko jako cennych dla zdrowia, ale także smacznych posiłków, przekąsek oraz soków. Zachęcić do spożywania produktów z nasionami chia może to, że mają one wysoką zawartość tłuszczu bogatego w niezbędne nienasycone kwasy tłuszczowe (NNKT). Nasiona chia są źródłem błonnika, witamin i składników mineralnych, a obecne w nich polifenole, takie jak: kwas kawowy, kwas chlorogenowy, mirycetyna, kwercetyna, kempferol, determinują ich silne właściwości przeciwutleniające i czynią z nich ważny składnik diety o korzystnym działaniu dla człowieka. Ponadto nasiona chia nie zawierają białek glutenowych;
- możliwości wykorzystania właściwości antyutleniających szałwii jako naturalnego dodatku do różnych produktów spożywanych przez turystów, tzw. żywności wygodnej – czyli żywności, która wymaga niewielkiego nakładu pracy i krótkiego czasu przygotowania do konsumpcji, jako alternatywy do syntetycznych dodatków i przedłużenia trwałości przechowalniczej produktów żywnościowych;
- opakowań z tworzyw sztucznych stosowanych do żywności wygodnej (*convenience food*) w branży turystycznej i dążenia – zgodnie założeniami Gospodarki Obiegu Zamkniętego i Zrównoważonego Rozwoju – do zastąpienia tych opakowań przez wyroby z materiałów biodegradowalnych, zwłaszcza kompostowalnych, pochodzących ze źródeł odnawialnych.

W grupie drugiej znalazły się trzy opracowania.

Ograniczenia w turystyce związane z COVID-19 przyczyniły się do rozwinięcia mało znanych uprzednio form turystyki dającej alternatywę turystyce masowej. Nanoturystyka to odnajdywanie i uczenie się z istniejących doświadczeń oraz identyfikowanie i tworzenie nowych studiów przypadku, specyficznych dla danego miejsca. Jest to nowy sposób aktywnego poznawania świata w skali nano, uwzględniającego ekologiczny aspekt ochrony planety przed dalszą degradacją. Nanoturystyka jest krytyczna, partycypacyjna, oddolna, specyficzna dla danego miejsca, lokalna, społeczna, odpowiedzialna, pomysłowa i edukacyjna. Jest zaprzeczeniem konformizmu, pasywności, globalizacji i braku odpowiedzialności.

Zwrócono też uwagę na znaczenie internacjonalizacji małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) oraz firm rodzinnych w rozwoju turystyki na przykładzie Słowacji. Ważnym aspektem jest wspieranie rozwoju tzw. zielonych MŚP, wykorzystujących odnawialne źródła energii oraz innowacyjne technologie pomagające wpływać na redukcję odpadów i zanieczyszczenie planety. Zasady rozwoju turystyki na Słowacji, uwzględnione w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Turystyki do 2030 roku, mają przyczynić się do umocnienia jej pozycji w gospodarce narodowej poprzez wspieranie tworzenia produktów o wyższej wartości dodanej oraz elastyczne reagowanie na obecne i przyszłe potrzeby branży.

Istotnym problemem jest społeczna dojrzałość odnośnie do postrzegania specyfiki „turystyki dostępnej”, pozbawiona zarówno negacji, jak i nadmiernej opiekuńczości czy przejawów litości i zakłopotania. Na uwagę zasługuje uwzględnienie w zasadach planowania rozwoju turystyki partycypacji osób z niepełnosprawnościami. Należy uwzględnić kwestie, takie jak: wypracowanie standardów dostępności, systemy znakowania, narzędzia przekazywania informacji turystycznej, stworzenie listy obiektów i miejsc dostępnych, ograniczeń i „map barier”, potrzeb i preferencji turystycznych, satysfakcji z usług turystycznych. Istotne jest również kształtowanie świadomości społecznej i kompetencji kadry obsługującej turystów, w tym osoby z niepełnosprawnościami.

W ostatniej grupie znalazło się kilkanaście cennych opracowań stanowiących syntetyczną informację turystyczną o regionie Dolnego Śląska i regionie kaliskim oraz o atrakcjach Przemysła i muzeach Kijowa, także wzbogacających wiedzę w doskonaleniu jakości pracy przewodnickiej. Stanowią one kompendium wiedzy na temat:

- witraży w gotyckich kościołach wrocławskich Ostrowa Tumskiego i na Piasku;
- barokowych kaplic grobowych i epitafiów we wrocławskich kościołach;
- miejsc we Wrocławiu związanych z życiem św. Edyty Stein;
- atrakcji turystycznych Bolesławca;
- rewitalizacji założenia pałacowo-parkowego Marianny Orańskiej w Kamieńcu Żąbkowickim i jego przekształcania w obiekt turystyczny;

- zapomnianych kościołów barokowych na ziemi kłodzkiej, tj. w Nowej Wsi i w Różance;
- wybranych mostów i wiaduktów Dolnego Śląska;
- wpływu historycznej produkcji węgla drzewnego na szatę leśną Borów Dolnośląskich i możliwości turystycznego wykorzystania śladów po węglarzach;
- wybranych atrakcji turystycznych Przemysła;
- wybitnych profesorów wywodzących się z Kalisza, tych wyróżnionych honorowym obywatelstwem tego miasta oraz tych, którzy poprzez wykonane prace archeologiczne i przeprowadzone badania historyczne przyczynili się do udokumentowania historii regionu na mapie Polski i Europy;
- muzeów Kijowa;
- kultu św. Jana Nepomucena w Czechach i Polsce.

Dwie ostatnie prace w tej grupie są klamrą spinającą rozważania na temat codziennego trudu przewodnickiego i dążenia do osiągnięcia doskonałości. Takiej doskonałości, jaką przyroda oferuje nam podczas podróży lotniczych, np. gdy patrzymy na nią z okien samolotu. Doskonałości takiej, jaka charakteryzuje bohaterów powieści Juliusza Verne'a, którzy osiągają cele, wierząc w nie, będąc konsekwentnymi i wytrwałymi, często wobec wielu przeciwności losu. W tym ostatnim przypadku ważna jest wiedza, doświadczenie oraz zdrowy rozsądek. Nie można zdobyć Mont Everestu bez posiadania wiedzy o górach, świetnego przygotowania fizycznego i technicznego, bez aklimatyzacji do dużych wysokości, bez znajomości swojego organizmu, odpowiedniego sposobu odżywiania się w ekstremalnych warunkach ani bez pasji i umiejętności rozwiązywania problemów i stawiania im czoła. Dzięki doświadczeniu i ciągłemu doskonaleniu swoich kompetencji można mieć poczucie, że decyzje podejmowane na szlaku turystycznym będą chronić zarówno interesy grup turystycznych, którymi przewodnik/pilot się opiekuje, jak i interesy jego samego.

Podziękowanie

Niniejsza praca powstała dzięki wielkiej życzliwości JM Rektora UE we Wrocławiu prof. dra hab. Andrzeja Kalety, propagatora konferencji i monografii.

Mamy nadzieję, że opracowanie to spotka się z zainteresowaniem.

Publikacja powstała nie tylko dzięki Autorom, którzy przygotowali profesjonalne prace naukowo-turystyczne, ale także dzięki popierającym inicjatywę propagowania turystyki władzom lokalnym (Urzędowi Marszałkowskiemu, Urzędowi Prezydenta Miasta Wrocławia, Starostwu Powiatowemu, Urzędowi Miasta i Gminy w Sycowie, Dolnośląskiej Organizacji Turystycznej, Oddziałowi Wrocławskiemu PTTK), pracownikom Manufaktury i Muzeum Ceramiki w Bolesławcu, Zamku w Kliczkowie oraz Kolejkowa we Wrocławiu, jak też organizacjom/instytucjom, które umożliwiły swoim pracownikom uczestniczenie w VII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowo-Tury-

stycznej oraz przygotowanie prac zamieszczonych w niniejszym opracowaniu (Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Uniwersytet Ekonomiczny w Bratysławie, Krakowie, Poznaniu i we Wrocławiu, Uniwersytet Wrocławski, Politechnika Wrocławska, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytet Morski w Gdyni, Akademia Górnośląska w Katowicach, Dolnośląska Szkoła Wyższa, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa we Wrocławiu).

Pragnę podziękować szczególnie kolegom Edmundowi Całusowi i Andrzejowi Matysikowi, którzy przez siedem kolejnych lat przygotowywania konferencji i monografii wspomagali mnie merytorycznie i organizacyjnie.

Dziękuję też mojej żonie Danucie za to, że na każdym etapie konferencji, również przy przygotowaniu niniejszej monografii, wspierała mnie swoją wiedzą, doświadczeniem i życzliwą konstruktywną krytyką.

Zakończenie

Tematyka monografii odzwierciedla kwestie poruszane na VII Konferencji Naukowo-Turystycznej, która odbyła się w dniach 21-22 października 2022 r. na UE we Wrocławiu i dotyczyła:

- pogłębienia wiedzy z zakresu żywności i żywienia,
- zwiększenia kompetencji w zakresie wybranych obiektów turystycznych,
- obsługi grup o specjalnych potrzebach,
- nowych trendów w turystyce zainicjowanych przez sytuacje ograniczenia ruchu turystycznego wskutek pandemii.

W naukowych opracowaniach skoncentrowano uwagę na następujących zagadnieniach: wiedzy żywieniowej dotyczącej turystyki, nowych trendach w przewodnictwie, społecznych uwarunkowaniach realizowania turystyki, wiedzy o obiektach, stylach architektonicznych, życiorysach.

W monografii kontynuowano realizację celu, jakim jest wieloaspektowe podejście do doskonalenia kompetencji przewodnickich/pilockich i jego roli w promowaniu turystyki przyjazdowej i wyjazdowej. Ze względu na znaczne zmiany społeczno-ekonomiczne będące następstwem pandemii COVID-19, które nie ominęły branży turystycznej, położono nacisk na zmiany w organizacji ruchu turystycznego i powstanie nowych trendów wynikających z ograniczeń dotyczących przemieszczania się.

Autorzy poszczególnych opracowań wykonali znakomitą pracę. Nad jakością ich tekstów czuwał recenzent monografii, redaktor wydania oraz kilkanaście osób z Wydawnictwa UE. Nie szczędzili oni wysiłku, aby monografia przeszła wszystkie etapy doskonalące jej treść. Sugerowali wybór najlepszej jakości zdjęć, projekt okładki i strukturę monografii.

Spis fotografii

1.1.	Azjatycki posiłek wegetariański (AVML) oferowany przez American Airlines	27
1.2.	Wegański posiłek (Hawaiian Poké Bowl) na pokładzie Oceania Cruises	29
2.1.	Napar z czarnej herbaty	37
2.2.	Pola herbaciane	39
4.1.	Przykładowa przekąska rybna o składzie 140 g mięsa ryby i 60 g skrobi	72
4.2.	Przykładowe paluszki z dodatkiem 20% mięsa karpia	75
4.3.	Burger rybny z boczniakiem	78
4.4.	Bocznik ostrygowaty	78
4.5.	Paprykarz uniwersytecki wytworzony w Katedrze Technologii Rybnej, Roślinnej i Gastronomicznej	80
7.1.	Szałwia lekarska (<i>Salvia officinalis</i> L.), odmiana Bona (oryg.).....	123
12.1-2.	Tadeusz Wojciechowski. Okno wschodnie: Patroni katedry i miasta Wrocławia	185
12.3.	Witraż autorstwa Krystyny i Stanisława Pękalskich – św. Brat Albert, południowa nawa główna.....	186
12.4.	Witraż autorstwa Krystyny i Stanisława Pękalskich – św. Sankander i św. Jadwiga, południowa nawa główna	187
12.5.	Witraż autorstwa Krystyny i Stanisława Pękalskich – św. Jadwiga, południowa nawa główna	188
12.6.	Witraż autorstwa Antoniego Michalaka – „Polacy obejmują ziemię Piastowskie”, pseudotransept, północna ściana nawy głównej.....	189
12.7.	Witraż w kościele św. Krzyża autorstwa Konstantego Koschembahra-Łyskowskiego „Trójca Święta i Aniołowie”, okno wschodnie	193
12.8.	Witraż w kościele św. Krzyża autorstwa Konstantego Koschembahra-Łyskowskiego – kompozycja heraldyczna, okno zachodnie	193
12.9.	Witraż autorstwa Jerzego Nowosielskiego. Trzech świętych dla cerkwi greckokatolickiej we Wrocławiu, krypta św. Bartłomieja, lata 90. XX wieku, fot. archiwum parafii greckokatolickiej we Wrocławiu	196
12.10.	Witraż autorstwa Jerzego Nowosielskiego przygotowany dla cerkwi greckokatolickiej we Wrocławiu, św. św. Andrzej i Piotr, krypta św. Bartłomieja, 1997, fot. K. Czerni lub P. Dobrzański.....	197
12.11.	Witraż autorstwa Jerzego Nowosielskiego przygotowany dla cerkwi greckokatolickiej we Wrocławiu, św. św. Antoni i Teodozjusz Pieczerscy i dwaj archaniołowie, krypta św. Bartłomieja, lata 90. XX wieku, fot. archiwum parafii greckokatolickiej we Wrocławiu	197
12.12.	Witraże autorstwa Teresy Reklewskiej umiejscowione w kościele NMP na Piasku.....	200
12.13.	a) Witraż „Tajemnica zawierzenia Marii” autorstwa Teresy Reklewskiej umiejscowiony w kościele NMP na Piasku w oknie prawym w absydzie prezbiterium, b) fragment witraża „Tajemnica zawierzenia Marii”	201
12.14.	a) Witraż „Jezus Chrystus” autorstwa Teresy Reklewskiej umiejscowiony w kościele NMP na Piasku w oknie środkowym w absydzie prezbiterium, b) Fragment witraża „Ostatnia wieczerza”	202
12.15.	Fragmenty witraża autorstwa Teresy Reklewskiej „Ojciec Wiary Abraham” w kościele NMP na Piasku, okno lewe w absydzie prezbiterium.....	204
12.16.	Witraż autorstwa Teresy Reklewskiej w kościele NMP na Piasku – prawa nawa	205
12.17.	Witraż autorstwa Teresy Reklewskiej w kościele NMP na Piasku – lewa nawa	206

13.1.	Mauzoleum Piastów Śląskich (<i>Monumentum Piasteum</i>)	214
13.2.	Sarkofag św. Jadwigi w Trzebnicy	215
13.3.	Kłęcząca figura fundatora kardynała Fryderyka von Hessen (marmur kararyjski).....	217
13.4.	Kaplica Bożego Ciała, epitafium biskupa-fundatora Franza Ludwiga von Pfalz-Neuburga	219
13.5a-b.	Alabastrowy sarkofag bł. Czesława ze scenami z jego życia (a) oraz rzeźby Ecclesia i Caritas (b)	220
13.6.	Pomnik/monument nagrobny radcy handlowego H.G. von Wolffa	222
13.7a-b.	Pomnik/kolumna nagrobna zacnego obywatela miasta J.Chr. Neumanna († 1734) (a) i Georga Teubnera († 1736) (b).....	223
13.8.	Pomnik/monument nagrobny barona i kanclerza G. von Spaetgena	224
14.1.	Dom rodzinny Edyty Stein przy Michaelisstrase 38 pod koniec lat 20. XX wieku	229
14.2.	Dom rodzinny Edyty Stein przy ul. Nowowiejskiej 38 – widok współczesny	230
14.3.	„Kamień pamięci” przed domem rodzinnym Edyty Stein przy ul. Nowowiejskiej 38	231
14.4.	Tablica poświęcona św. Edycie Stein w I LO przy Poniatowskiego 9	233
14.5.	Pomnik św. Edyty Stein w parku nazwanym Jej imieniem.....	236
14.6.	Tablica pamiątkowa poświęcona św. Edycie Stein przy wejściu do kościoła św. Michała Archanioła przy ul. Prusa 78.....	238
14.7.	Relikwiarz św. Edyty Stein z widocznym kawałkiem habitu (relikwia wtórna) w kaplicy św. Edyty Stein w Kościele św. Michała Archanioła	239
14.8.	Kaplica św. Edyty Stein w kościele św. Michała Archanioła	239
14.9.	Figura św. Edyty Stein na południowej wieży wrocławskiej katedry	242
15.1.	Południowy widok mostu od strony starego miasta	250
15.2.	Filary nad rzeką Bóbr; Filary nad ulicą miejską	251
15.3.	Tablica pamiątkowa na odbudowanym filarze	252
15.4.	Widok obecnej Sali ślubów	253
15.5.	Pole centralne sklepienia	253
15.6-7.	Narożnik sklepienia oraz filar środkowy	253
15.8-9.	Rondo z wielkimi dzbanami (zdjęcie pokazujące skalę dekoracji)	254
15.10-11.	Podświetlana ławka na Rynku w okresie zimowym; Słup ogłoszeniowy	254
15.12-13.	Umywalki w toalecie przy sklepie; Umywalka z ceramiką zakładowej	256
15.14-15.	Katalog wyrobów Smoleński i Zwierz	256
15.16.	Formowanie. Doklejanie uszek do dzbanków	256
15.17.	Malarnia. Dekorowanie ręczne stemplami z gąbki	257
15.18.	Wyroby po wypaleniu końcowym	257
15.19.	W sklepie przyzakładowym	257
15.20.	Darmowe zajęcia z dekorowania podczas święta ceramiki	258
15.21.	Targowisko na rynku w Bolesławcu, okres przed II wojną światową	258
15.22.	Plakat 19. Święta Ceramiki	259
15.23.	Otwarcie parady glinoludów	259
15.24.	Stoisko na Rynku	259
15.25.	Pokazy włoskich garncarzy z toczenia naczyń.....	259
15.26-27.	Stoiska wystawców spoza Bolesławca	259
15.28-29.	Przemarsz glinoludów, stroje indywidualne	260
15.30-31.	Stroje zespołowe glinoludów	260
16.1.	Krajobraz Kamięca Ząbkowickiego, widokówka z początku XX wieku	263
16.2.	Księżniczka Marianna Wilhelmina Orańska	264
16.3.	K.F. Schinkel, widok pałacu, projekt, druga wersja	264
16.4.	Plan tarasów ogrodowych według projektu P.J. Lennego i F. Martiusa (1858).....	265

16.5.	Taras wodny na widokówce z początku XX wieku	266
16.6.	Kościół ewangelicki na widokówce z początku XX wieku	266
16.7.	Mauzoleum rodzinne, widokówka z ok. 1930 roku	267
16.8.	Przejęcie pałacu przez przedstawicieli gminy	269
16.9.	Prace porządkowe w ogrodach tarasowych	270
16.10.	Krużganki pałacowe parteru	270
16.11.	Salon myśliwski	271
16.12.	Błonia Kamienieckie z ogrodem opackim	271
16.13.	Oświetlenie pałacu	272
16.14.	Oficyna północna pałacu z wozownią	273
16.15.	Wnętrze przyszłej pałacowej restauracji	274
16.16.	Zdjęcie lotnicze pałacu, na pierwszym planie dom rządu	275
16.17.	Nowo zrewitalizowane przejście letnie na piętrze reprezentacyjnym	276
17.1.	Widok spod Jedlnika (746 m) w Górach Bystrzyckich na Śnieżnik i Mały Śnieżnik (rok 2017 – na Śnieżniku jeszcze brak wieży widokowej. Po lewej rozciągnięta w pionie wieś to Domaszków. Po prawej widoczne są zabudowania Nowej Wsi, duży kamieniołom gnejsu oraz sylwetka kościoła. Odległość do niego to 10,5 km)	281
17.2.	Kościół w Nowej Wsi. Fasady zachodnia i południowa, stan z roku 2022	282
17.3.	Kościół w Nowej Wsi – wnętrze, stan z roku 2022	283
17.4a-b.	Ołtarze boczne św. Barbary i MB Bolesnej – rok 2022	284
17.5a-b.	Kościół w Różance, ołtarz główny z amboną	286
17.6a-b.	Kościół w Różance. Fragment sklepienia ze scenami 10 i 11. Stan z roku 2022	287
17.7a-b.	Kościół w Różance, rzeźba św. Jana Nepomucena i zbliżenie języka nad jej baldachimem	288
17.8.	Muzeum Różańskie, działające od roku 2005 w dawnej remizie, i mapa panoramiczna miejscowości z roku 2022	289
18.1.	Most Piaskowy – widok od strony wschodniej (z Bulwaru Piotra Włostowica)	297
18.2.	Most Tumski – widok od strony wschodniej (z Wyspy Katedralnej)	298
18.3.	Tablica na mostach Młyńskich upamiętniająca obronę miasta przez mieszkańców w czasie powodzi tysiąclecia w 1997 roku	300
18.4.	Most św. Macieja	301
18.5.	Kładka Żabia (Kładka Bielarska)	302
18.6.	Kładka Piaskowa – kładka piesza łącząca Wyspę Piasek z Wyspą Słodową. Widok z tarasu budynku Concordia Design, gdzie znajduje się największa w Polsce zielona ściana stworzona z 10 tysięcy roślin	303
18.7.	Kładka Słodowa – kładka piesza łącząca Wyspę Słodową z terenem osiedla Nadodrze	304
18.8.	Mosty Uniwersyteckie, koniec XIX wieku.	305
18.9.	Niestniejący obecnie most Lessinga, ok. 1886 rok	306
18.10.	Na pierwszym planie most Pokoju, w oddali most Grunwaldzki	306
18.11.	Most Grunwaldzki	307
18.12.	Most Zwierzyniecki od strony miasta (od północnego zachodu)	309
18.13.	Most Milenijny od wschodu	310
18.14.	Most Ręziński – widok z Lasu Osobowickiego	311
18.15.	Most Ręziński – widok z lotu ptaka	311
18.16.	Most gotycki na Młynówce w Kłodzku	312
18.17.	Tablica pamiątkowa ku pamięci budowniczych wiaduktu, wmurowana u podstawy wiaduktu w Lewinie Kłodzkim	314
18.18.	Wiadukt w Lewinie Kłodzkim – widok z lotu ptaka	314

18.19. Wiadukt w Lewinie Kłodzkim	315
18.20. Wiadukt kolejowy w Bolesławcu	316
18.21. Wiadukt kolejowy w Bolesławcu	317
19.1. Fragment numerycznego modelu terenu z obszaru Borów Dolnośląskich, Nadleśnictwa Przemków.....	322
19.2. XVIII-wieczna rycina przedstawiająca etapy budowy mielerza i wypału węgla.....	324
19.3. Mielerze gotowe do wypału	324
19.4. Układanie stosu w lesie klasztornym Niebeck.....	324
19.5. Szacunek wieku sosny wykorzystanej do ułożenia mielerza oraz rozmiarów przygotowywanego stosu drewna	325
19.6. Rodzina węglarzy przy ich szałasie w Dolnej Saksonii, rok 1909	326
19.7. Zobrazowanie lokalizacji mielerzy wykonanych na podkładzie numerycznego modelu terenu w Nadleśnictwie Przemków.....	327
19.8. Karta pocztowa przedstawiająca uwolnienie księcia Albrechta z rąk porywacza.....	328
20.1. Widok na fragment Zamku Kazimierzowskiego i jego dziedzińca (stan z 14 sierpnia 2018 roku).....	338
20.2. Fragment budynku katedry rzymskokatolickiej wraz z wolnostojącą wieżą (stan z 24 lipca 2017 roku).....	339
20.3. Wnętrze katedry greckokatolickiej (stan z 30 lipca 2021 roku)	340
20.4. Fontanna niedźwiedzicy z dwoma młodymi, na tle kamienicy pełniącej funkcję ratusza (stan z 16 sierpnia 2021 roku).....	341
20.5. Widok na południowo-wschodnią część Rynku (przed renowacją) oraz kościół Franciszkanów (stan z 16 sierpnia 2021 roku).....	342
20.6. Muzeum Dzwonów i Fajek w Wieży Zegarowej (stan z 21 lipca 2020 roku).....	343
20.7. Wnętrze dworca kolejowego (stan z 4 sierpnia 2021 roku).....	345
20.8. Barokowa ambona w kształcie Łodzi Piotrowej (stan z 30 lipca 2021 roku).....	346
20.9. Sztucznie naśnieżany stok narciarski (stan z 24 lutego 2022 roku)	348
20.10. Opactwo sióstr Benedyktynek (stan z 17 lipca 2020 roku).....	349
20.11. Widok z Wieży Zegarowej w kierunku ulicy Mickiewicza i dworca kolejowego (stan z 21 lipca 2020 roku).....	351
20.12. Cmentarna kwatery polskich żołnierzy poległych we wrześniu 1939 roku (stan z 3 sierpnia 2021 roku).....	351
20.13. Kościół rzymskokatolicki pod wezwaniem św. Jana Apostoła na przemyskiej Przekopanej – dawna cerkiew (stan z 24 lipca 2020 roku)	352
21.1. Maria Cunitz. Kościół w Ołoboku, stan historyczny i obecny	358
21.2. Stanisław Wojciechowski	362
21.3. Alfons Parczewski	364
21.4. Marian Falski	365
21.5. Tadeusz Pisarski, Zdzisław Musielak, Ewa Łykowska-Lipińska	369
22.1. Diorama <i>Rodzina praludzi</i> w Muzeum Historii Ukrainy	376
22.2. Widok na muzeum Skośna Kaponiera	376
22.3. Stary aparat fotograficzny w Muzeum Historii Kijowa	377
22.4. Muzeum Wojny i pomnik Ojczyzny Matki	378
22.5. Samolot An-2 w Muzeum Lotnictwa	379
22.6. Aparat lądujący stacji kosmicznej WOSCHOD w Muzeum Politechnicznym	380
22.7. Szkielet mamuta w Muzeum Przyrodniczym	381
22.8. Taras Szewczenko: <i>Widok Monasteru Wydubieckiego</i> w Muzeum Sztuki Ukraińskiej	382
22.9. W Muzeum Sztuki Zachodniej	383

22.10. Iwan Ajwazowski: <i>Brzeg morza</i> w Kijowskiej Galerii Obrazów	384
22.11. Scytyjska ozdoba noszona na piersiach – Muzeum Historycznych Kosztowności Ukrainy	385
22.12. Karawana wielbłądów w uchu igły w Muzeum Mikrominiatur	386
22.13. Stara ławka szkolna w Muzeum Pedagogicznym	387
22.14. Most trasy metra nad Dnieprem	387
22.15. Wieża Muzeum Wody – widok z perspektywy parku	388
22.16. XIX-wieczny sklep na Padole odtworzony w Muzeum Jednej Ulicy	389
22.17. Grupa z Wrocławia przed starą ukraińską chatą w skansenie	390
23.1. Wybrane kościoły i kaplice pw. św. Jana Nepomucena w Czechach	401
23.2. Dokument autentyczności relikwii Krzyża św. oraz św. Jan Nepomucena, Georgii, Adalberta, Ludmiły i Milady wydane w 1783 r. w Pradze dla Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri w Gostyniu	404
23.3. Wizerunki św. Jana w wybranych miejscowościach Polski	406
23.4. Zapis nutowy pieśni ku czci św. Jana Nepomucena	408
24.1. Widok z pokładu samolotu w relacji Nowy Jork–Bogota	415
24.2. Szybowiec na tle Akademickiego Ośrodka Szybowcowego Politechniki Rzeszowskiej w Bezmiechowej	416
24.3. Rakietoplan Virgin Galactic	418
25.1. Karawana do bazy pod K2	423

Spis map

25.1. Trasa trekkingu z Askole do bazy głównej pod K2	424
---	-----

Spis rysunków

1.1. Znak jakości V-Label do oznaczania produktów i usług wegańskich i wegetariańskich	21
3.1. Czynniki wpływające na produktywność grzybów leśnych	49
3.2. Korzyści zdrowotne grzybów leśnych	52
4.1. Udział procentowy poszczególnych grup kwasów tłuszczowych w mięsie wybranych gatunków ryb słodkowodnych	67
4.2. Zawartość lizyny dostępnej w 100-gramowych smażonych przekąskach.....	73
4.3. Zawartość dostępnej lizyny w wypieczonych paluszkach z dodatkiem mięsa karpia w różnej postaci	76
4.4. Zawartość kwasów EPA i DHA w paluszkach [g/100 g produktu] wzbogaconych dodatkiem mięsa karpia	76
5.1. Rozkład procentowy jednostkowych (x_i) ocen sensorycznych (JOS, %) w odniesieniu do stopnia akceptacji smakowitości (skala hedoniczna: 1 pkt – wyjątkowo nie lubię, 9 pkt – wyjątkowo lubię) próbek kapusty kiszonej: białej (A); białej i czerwonej, 90:10 (B); białej i czerwonej, 70:30 (C) oraz białej i czerwonej, 50:50 (D)	93
5.2. Porównanie wyników ogólnej jakości sensorycznej (Q) oraz stopnia akceptacji smakowitości (skala hedoniczna) produktów kuchni <i>fusion</i> . Wartości Q, oznaczone tymi samymi literami (a, b, c) oraz stopnia akceptacji smakowitości, oznaczone tymi samymi literami (A, B, C) nie różnią się statystycznie istotnie ($p < 0,05$)	96
6.1. Skład chemiczny nasion chia	103
6.2. Wybrane produkty z dodatkiem nasion chia	109
7.1. Wzór strukturalny kwasu karnozolowego, karnozolu i kwasu rozmarynowego	124
8.1. Folia z PLA jako przykład tworzywa kompostowanego	135
8.2. Znak świadczący o przydatności opakowania do kompostowania	136
9.1. Diagram blokowy powiązań różnych obszarów działania w nanoturystyce	145
9.2. Różnica między turystą i nanoturystą.....	147
17.1. Położenie Nowej Wsi oraz Różanki na mapie ziemi kłodzkiej.....	280
17.2. Kościół w Nowej Wsi – plan.....	283
17.3. Schemat malowideł sklepiennych	286
18.1. Zespół wschodnich wysp odrzańskich w centrum Wrocławia.....	295
23.1. Bractwa ku czci św. Jana Nepomucena na terenie archidiecezji praskiej w XVIII wieku	399
23.2. Kościoły pw. św. Jana Nepomucena w Polsce	403
25.1. Schemat aklimatyzacji podczas trekkingu do bazy pod K2.....	424
25.2. Schemat aklimatyzacji podczas wspinaczki na K2	425

Spis tabel

2.1. Muzea herbariane	40
4.1. Zawartość białka w mięsie wybranych gatunków ryb słodkowodnych	64
4.2. Zawartość aminokwasów egzogennych w białku karpia w porównaniu do wybranych produktów żywnościowych	65
4.3. Procentowa zawartość wody i tłuszczu w tkance mięśniowej wybranych gatunków ryb słodkowodnych	66
4.4. Porównanie wybranych witamin i składników mineralnych mięsa karpia, dorsza i łosia	68
4.5. Zawartość soli mineralnych w mięsie wybranych gatunków ryb słodkowodnych	68
4.6. Udział procentowy poszczególnych części ciała wybranych ryb karpiowatych w stosunku do całej ryby	70
4.7. Masa odseparowanego mięsa z kręgosłupów karpia, w przeliczeniu na 100 kg surowych kręgosłupów [kg]	71
4.8. Skład kwasów tłuszczowych smażonych przekąsek rybnych	74
4.9. Skład kwasów tłuszczowych smażonych burgerów z boczniakiem	79
5.1. Zawartość komponentów w nowych produktach kuchni <i>fusion</i>	89
5.2. Wyniki oceny jakości sensorycznej próbek kiszzonej kapusty: białej (A); białej i czerwonej, 90:10 (B); białej i czerwonej, 70:30 (C) oraz białej i czerwonej, 50:50 (D).....	92
5.3. Wyniki oceny jakości sensorycznej nowych produktów kuchni <i>fusion</i> (P1- P4).....	95
14.1. Lokalizacja wybranych miejsc, obiektów Wrocławia związanych ze św. Edytą Stein	246
16.1. Liczba turystów odwiedzających pałac w poszczególnych latach	275